

Izsák Lajos

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első „külpolitikai” lépései

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés az első ülésén, 1944. december 21-én Debrecenben magát a nemzet akaratának kifejezésére egyedül hivatottnak és a „magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselőjének” nyilvánította, majd másnap – a szövetségesek és magyar tárgyalópartnereik Moszkvában elfogadott listája alapján – „megválasztotta” az Ideiglenes Nemzeti Kormányt (INK). Az INK megalakulásának történelmi jelentőségét, cselekvési lehetőségeit, mozgásterét és tetteit illetően máig megoszlanak a vélemények. Egyetértés csupán abban van, hogy az INK létrehozása Magyarország 20. századi történelmének – Trianon után – újabb történelmi sorsfordulóját jelentette. Rövid historiográfiai visszatekintés – a teljesség igénye nélkül – keretében ezért is érdemes ismertetni az alábbi szakmai állásfoglalásokat, véleményeket.

Az első történetírói teljesítménynek nevezhető kötet 1955-ben az Akadémiai Kiadónál megjelent *„Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből”* című évfordulós kiadvány volt. Ebben a korabeli események tevékeny résztvevője, a neves történész – akkor a Tiszántúli Egyházkerület református püspöke – Révész Imre így összegezte a történeteket: *„Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az általa megválasztott INK a nagy nemzeti összefogás jegyében az akkor egyáltalán lehetséges legjobb kezdet volt ugyan, de egyúttal olyan belső feszültségeket, sőt ellentéteket hordozott magában, amelyeknek feloldása vagy legalábbis úgy-ahogy egyensúlyban tartása a legnagyobb politikai bölcsességet és hazafias önmegtartózkodást is próbára tette volna.”* Majd később így folytatta: *„... a nemzetgyűlés és a kormány megalakulásával mondhatni egy csapásra megszűnt az addigi káros és bénító bizonytalankodás, az új reménységből új rend, új munka, új felelősség született... A fokozatosan felszabaduló országrészeknek így mindjárt az első percben hozzá lehetett kapcsolódni a törvényes (kiemelés az eredetiben – I. L.) új magyar államhoz... törvényes volt azért, mert a társadalomfejlődés lényegi, objektív törvényeinek megfelelően a nép valódi akaratából született meg, a nép valóságos érdekeit képviselte és szolgálta, s a nemzeti felemelkedés és haladás akkor egyedül lehető helyes irányában állott munkába.”¹*

A téma tudományos feltárásával foglalkozó történész Korom Mihály kutatásainak első eredményeit összegző munkájában 1961-ben így értékelt: *„December 21-én Debrecenben összeült az ideiglenes nemzetgyűlés. Másnap életre hívták az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. Ez a demokratikus forradalom első nagy eredménye volt. A hatalomnak a forradalmi vezetőereje a munkásság, valamint a parasztság is részese lett. Az új kormány tehát lényegében forradalmi kormány, a munkásosztály*

---

¹ RÉVÉSZ Imre: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása Debrecenben (1944. december 21-22.)*, IN: LACKÓ Miklós (szerk.): *Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből*. Akadémiai Kiadó, 1955. 151. és 153.

és a dolgozó parasztság demokratikus átalakításának a szerve volt.”²

Korom ebbéli kutatásait a következő két évtizedben tovább folytatta és – hazai és szovjet levéltárak, angol diplomáciai iratok alapján – részletesen feltárta az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az INK létrejöttének nemzetközi és hazai körülményeit. 1981-ben megjelent nagy monográfiájában hosszú kutatásainak végeredményeként kialakult álláspontját így indokolta: Az INK „létrehozásával sikerült a magyar nép sorsát, Magyarország sorsát különválasztani a hitleri Németország sorsától. Ez közvetlenül és konkrétan azt jelentette, hogy a még ’időben’, még az 1945. február közepi nagyhatalmi konferencia előtt le lehetett választani Magyarországot Németországról és a fegyverszüneti szerződés megkötésével pedig e sorsdöntő tanácskozásig már az ideiglenes kormány „de facto” elismerése révén Magyarország önálló, független állami életre, létre (kiemelés az eredetiben – I. L.) képességét is sikerült elfogadtatni. Mindez Németország, de még Ausztria esetében is, hosszú évekkel később történt csak meg. Az INK létrejöttének a jelentősége azonban a fentiekén túl abban is van, hogy az ország háborúból való kivezetésének nemcsak az egyik lehetséges és még „időben” való módját nyújtotta, hanem olyan formáját és tartalmát, amely az antifasiszta, demokratikus programja és reális külpolitikai célkitűzése révén bizalmat nyert mind a demokratikus nemzetek között, mind pedig az országon belül. Vagyis az ideiglenes kormány nemcsak az önálló, hanem egyben a demokratikus állami lét alapjait is kezdte lerakni. Összegezve tehát, az INK megteremtésének a jelentőségét, meg kell állapítanunk, hogy általa hazánk további sorsának alakulása végül is kedvező fordulatot nyert. Lényegében hasonló elbánásban részesülhettünk, mind a már korábban és lényegesen nagyobb hatásokkal átállt volt német csatlós országok, nem pedig a Németországhoz vagy Ausztriához hasonló megkülönböztetésben. Mindezek miatt a nagy történelmi jelentőséggel bíró körülmények, tettek s eredmények miatt az Ideiglenes Nemzetgyűlést és az INK-t kimagasló hely illeti meg a nemzeti történelmünkben. E tények és körülmények egyben azt is bizonyítják, hogy e hatalom nem a műve miatt, hanem csak megalakulása körülményei, tevékenysége, időtartama és vállalt feladatai miatt „ideiglenes”. Műve „örök”; és az „állandó” nemzetgyűlés és kormány utóda, folytatása, öröksége lett, nem pedig vele szembeállítható, vele kapcsolatot nem valló új szerv, új kezdet.”³

Az 1980-as évek elején megjelent összefoglaló munkák, egyetemi tankönyvek általában ezt az értékelést fogadták el, így a nyugati szakmai körökben igen pozitív visszhangot kiváltó „Magyarország története a XX. században” c. kötet is. „Az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem a burzsoázia kormánya volt, hanem sokkal inkább a munkásosztály és a parasztság, valamint a középrétegek végrehajtó hatalma. Jellegét elsősorban nem személyi összetétele, hanem antifasiszta és következetes demokratikus programja, valamint a baloldali erőknek a törvényhozásban betöltött szerepe és súlya szabta meg, illetőleg biztosította. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az INK létrejöttével ily módon nemcsak a hitleri Németországgal és szövetségesei-

² KOROM Mihály: *A fasiszmus bukása Magyarországon. A népi demokratikus átalakulás feltételeinek létrejötte 1943-1945.* Kossuth Könyvkiadó, 1961. 257.

³ KOROM Mihály: *Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet (1944-1945).* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 439-440.

*vel való szakítás feltételei teremődtek meg, hanem ez azt a lehetőséget is magában rejtette, hogy az antifasiszta, demokratikus feladatok valóban népi módon oldódjanak meg Magyarországon. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az INK megalakulása tehát egyben a népi demokratikus Magyarország születésnapja, nemzeti történelmünk sorsfordulója is volt.*⁴

Az INK minisztertanácsi jegyzőkönyveit összeállító kötet szerzője a jegyzőkönyvek alapos elemzése után – a Szovjetunió szerepét nem vonva kétségbe – hangsúlyozta: „A hatalmi pártviszonyok határozták meg a Moszkvában még el nem döntött tárcák sorát és a kormány összetételét is. Államfő, vagy más alkotmányos tényező nemlétében az egyes pártoknak, a pártok versengésének e tekintetben fokozott jelentősége volt... Az ideiglenes kormány kimondatlanul is a független magyar felelős minisztérium alakításáról szóló 1848. évi III. tc. és az arra épülő törvények szerint működött, ez volt az az alkotmányos alap, amelyhez eljárásaiban igazodni igyekezett.”⁵ Az INK közel egyéves tevékenységét tekintve pedig azt emelte ki, hogy „... nem volt még egy olyan magyar kormány, amely egy esztendő alatt, s hasonló nehéz körülmények között vállalt feladatának olyan mértékben lett volna képes eleget tenni, mint az INK, csakugyan döntő fontosságú változásokon vezetve keresztül az országot.”⁶

A Nyugaton megjelent művek szerzői szinte kivétel nélkül és meglehetősen egyoldalúan csak a szovjet vezetésnek tulajdonítanak kizárólagos szerepet az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrejöttében és az INK megválasztásában. Jól példázza ezt Csonka Emil 1981-ben Münchenben megjelent monográfiája, amely hazánk 1945-1956 közötti történetét foglalja össze. „A jaltai konferencia időpontjában még kemény harcok folytak magyar földön, de az ország keleti felében, Debrecenben új nemzetgyűlés és új kormány alakult. Az oroszok hozták létre, nem helyeztek súlyt minőségi összetételre, Jaltára gondolva legfontosabbnak a demokratikus formák felmutatását tartották s annak kihangsúlyozását, hogy a kommunista párt csak egy, a többi között, részese a politikai konstrukciónak, de nem egyeduralkodó... Az új kormány névsorát az oroszok hozták magukkal s az új nemzetgyűlés minden vita nélkül azonnal elfogadta. A kormány összetételénél Moszkva különösen ügyelt három szempontra. Az egyik: mivel a régi Horthy-hadsereg az ország nyugati részében még keményen ellenállt s védte a fővárost, az új kormány élére Horthy tábornokokat kellett állítani, hogy ez a nyugati részen harcoló antibolsevista magyar hadsereg egységét aláassa s átállásra serkentse. Ezért miniszterelnökké Dálnoki Miklós Béla tábornokot nevezték ki, aki eleget tett Horthy Miklós kormányzó 1944. október 15-i felhívásának s hadseregrészlegével beszüntette a harcot az oroszok ellen. ... A másik orosz szempont az volt, hogy az új kormányban a magyar társadalom szemében patinás név is szerepeljen. A közoktatási tárcát ezért a világhírű ma-

⁴ BALOGH Sándor – GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos – JAKAB Sándor – PRITZ Pál – ROMSICS Ignác: *Magyarország a XX. században*. Kossuth Könyvkiadó, 1985. 255-256.

⁵ Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23.-1945. november 15. (a továbbiakban INK jegyzőkönyvei) Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta SZÚCS László. Magyar Országos Levéltár Budapest, 1997. 23. és 27.

⁶ Ugyanott (a továbbiakban: Uo.) 69.

gyar tudós, Teleki Pál volt miniszterelnök fiára, a fiatal Géza grófra ruházták... az oroszok harmadik, leglényegesebb szempontja pedig abban állt, hogy egy kommunista miniszterre bízzák a földművelésügyet és egy kriptokommunistára a belügy-minisztériumot... Így lett a debreceni kormány földművelésügyi minisztere Nagy Imre, belügyminiszter pedig Erdei Ferenc.”⁷

A rendszerváltás után ez az álláspont nyert teret szinte valamennyi hazai feldolgozásban. A Magyarország 20. századi külpolitikáját tárgyaló 1998-ban megjelent kötetben például a következő megállapítások olvashatók: *„Sztálin, Molotov és helyette Dekanozov Moszkvában a magyar kommunistákkal dolgozták ki az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrehozására és a kormány összeállítására vonatkozó tervüket, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front kormány-nyilatkozatát... Az 1944. december 22-én Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökségével megalakult kormány szovjet döntés eredményeként jött létre, demokratikus jellegét annak köszönhetette, hogy a Szovjetunió a győztes nagyhatalmak együttműködését fenntartani igyekezett, nem érvényesítette teljes hatalmi súlyát Magyarország azonnali „szovjetizálása”, sajátos „önkorlátozást” valósított meg.”⁸*

A közelmúltban (2011) jelent meg a Rákosi rendszer történetét tárgyaló munka. Szerzője ezt írja: *„Az új államiség születésénél bábáskodó moszkvai főhatalom olyan összetételű ideiglenes magyar kormányt hívott létre, amelyben pártfogoltjai is kellő számban helyet kaptak, az ideiglenes parlament összetétele is megfelelő volt számára, ugyanakkor – a politikai kirakat előterében láthatók alapján – angol-szász szövetségesei sem kifogásolhatták a kommunista hegemoniát. A többirányú megfelelést kielégítően oldotta meg a Szovjetunió akkori külügyminisztere Vjacseszláv Molotov, aki – az eseményeket idős korában is elevenen idézve – öntudattal teli lakonikus tömörséggel szolt saját közreműködéséről: »tevékenyen részt vettem az első magyar kormány megalakításában... Én hoztam létre és elég gyorsan«.”⁹* Molotov kijelentése meglehetősen önteltségről és arroganciáról tanúskodik, annyi valóságalapja van, hogy valóban részt vett a moszkvai kormányalakítási tárgyalásokon. A fontos szereplők személyét illetően a szerző inkább idézhette volna könyve főszereplőjét, Rákosi Mátyást, aki visszaemlékezéseiben Sztálint és nem Molotovot emlegette: *„Sztálinnak az volt az utasítása, hogy én ezekben a tárgyalásokban (kormányalakítási tárgyalásokról van szó – I. L.) ne vegyek részt, mert mint a kommün volt népbiztosától és a Komintern volt titkárától megijednének. Ugyancsak az volt a véleménye, hogy ebben a kormányban zsidó ne vegyen részt, mert ezt a nyilasok és nácik politikailag kihasználnák. Természetesen ugyanakkor megmondta a Külföldi Bizottság tagjainak, hogy engem mindenről pontosan informáljanak, s kérjék ki a véleményemet.”¹⁰*

⁷ CSONKA Emil: *A forradalom oknyomozó története 1945-1956*. Veritas, München. 1981. 80-82.

⁸ FÜLÖP Mihály – SIPOS Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században*. Aula, 1998. 288.

⁹ GYARMATI György: *A Rákosi korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956*. ÁBTL-Rubicon. 2011. 39.

¹⁰ RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések 1940-1956*. I. kötet. Szerkesztette: FEITL István, GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta, SIPOS Levente. Napvilág Kiadó, 1997. 137.

Rövid historiográfiai visszatekintés után végül nagyon fontosnak tartom idézni Bibó Istvánt, aki közvetlenül az események után tényszerűen, mindenféle elfogultság és részrehajlás nélkül elemezte az eseményeket és a lényegét tekintve – egyetértve vele – a következőkben rögzítette a történelmi tényeket: *„A magyar demokrácia első hónapjának egyik legimpozánsabb teljesítménye volt az, ahogyan egy katonailag megszállt, háborús hadszíntérként szereplő országban, ahol helyi igazgatás nem volt, érvényes jogszabályok nem voltak, ahol a vasutak és az utak német alapossággal el voltak pusztítva, távíró és telefon, komoly sajtószolgálat nem volt: egy hét alatt komoly népi gyökerekkel rendelkező nemzetgyűlést tudtak összehívni. Teherautókkal mentek községről községre a helyi nemzeti bizottság és a központi szervek küldöttei megállapodtak a képviselőjelöltek személyében, s a főtéren összegyűlt tömegek zúgták rá a helyeslést vagy a helytelenítést a városháza erkélyéről kihirdetett nevekre. A megválasztott képviselőket pedig az ágyukból húzták elő, tették föl azonnal a teherautókra, és indították Debrecen, az Ideiglenes Kormány és az Ideiglenes Nemzetgyűlés kijelölt székhelye felé. Egy hét leforgása alatt együtt volt Debrecenben egy kétszáz-egynéhány tagú Ideiglenes Nemzetgyűlés, amely magában foglalta az akkor felszabadult Magyarország minden vidékének a képviselőit, és magában foglalta az antifasiszta koalícióban részt vevő minden komoly demokratikus párt képviselőit úgy, hogy egyik párt sem majorizálhatta a többi. Lehetett humorizálni magán a választási eljáráson, lehetett azon csúfolódni, hogy ezen az úton milyen kevéssé dekoratív képviselők is bejutottak az újjászülető magyar demokrácia első törvényhozó gyűlésébe, lehetett kifogásolni, hogy egyes nehezen megközelíthető községek kiszorultak a nemzetgyűlésből, lehetett háborogni, hogy a mindenkifelett aktív kommunista párt lényegesen több képviselőt küldött, mint amennyi párthíve arányszámának megfelelt volna. Azonban akárhogy történt is, mégis együtt volt egy olyan nemzetgyűlés, mely lényegtelen hiányoktól és lényegtelen aránytalanságoktól eltekintve, egészében teljes joggal hivatkozhatott arra, hogy a felszabadított Magyarország minden vidékét és az antifasiszta front minden pártját képviseli, jogosult tehát az ország nevében nyilatkozni és kötelezettséget vállalni.”¹¹*

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első jogalkotása az 1944. december 21-én elfogadott „Szózat” a legelső külpolitikai teendőként jelölte meg: *„Szakítani kell a hitlerista Németországgal! Fegyverszünetet kell kötnünk a győztes szövetséges hatalmakkal a Szovjetunióval, Angliával, az Amerikai Egyesült Államokkal!”*, majd a belpolitikai feladatok végrehajtásának szükségességével együtt végül leszögezte: *„Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásával új fejezete kezdődött a magyar történelemnek. Megkezdődött a független szabad demokratikus Magyarország építése! Éljen az erős független demokratikus Magyarország.”¹²* Másnap, december 22-én az INK „Nyilatkozata” megerősítette a „Szózat” külpolitikai célkitűzéseit. Az INK *„egyszersmindenkorra szakít az országot évszázadokon át leigázó német elnyomókkal és a német szövetséggel, mely egy emberöltő alatt két ízben sodorta hazánkat háborús vereségbe, nemzeti összeomlásba. A magyar nép akaratát érvényre juttatva, az INK legsürgősebb feladatának tekinti, hogy*

¹¹ Idézi: GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos: *A huszadik század története*. Pannonica Kiadó, 2000. 226-227.

¹² Az 1944. évi december hó 21.-ére Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója (a továbbiakban: INN). Hiteles kiadás. Athenaeum, Budapest, 1946. 9-10.

haladéktalanul fegyverszünetet kössön a Szovjetunióval és mindazokkal a szabadság-szerető országokkal, amelyekkel Magyarország hadiállapotban van... vállalja azoknak az anyagi károknak a jóvátételét, amelyeket Magyarország a Szovjetunió és a szomszéd népek ellen folytatott háborújával okozott.” Továbbá, célul tűzte ki, hogy az ország minden erejét és erőforrásait mozgósítsa a szövetségesek oldalán a német-nyilas megszállók elleni függetlenségi és szabadságharcra, az „erős, független, demokratikus Magyarország megteremtésére.”¹³ A korabeli politikai pártok (MKP, SZDP, NPP, FKGP, PDP) képviselői egyhangúan támogatták az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az INK nemzetmentő és az új magyar államiság alapjait lerakó programját és törekvéseit. Csupán témánkat illetően idézünk néhány állásfoglalásból. A „Szózat” elfogadása feletti vitában Erőss János az FKGP képviselője kijelentette: „... pártunk soha nem akarta a ma sem kívánja a német szövetségben való esztelen és oktalan magyar vérontást... kívánjuk a német szövetségből való azonnali kiválás t, kívánjuk a német rablók és fosztogatók azonnali kiverését az ország területéről és ha ez nem megy másképp, hadbalépés útján.”¹⁴ Gerő Ernő az MKP képviselője azt emelte ki, hogy Magyarország „jövője attól függ vajjon sikerül-e a háborúnak a végső, befejező szakaszában cselekvően kivenni részüket a német náci barbárok elleni küzdelemből és így a magyar fegyverek erejével is hozzájárulni saját magunk felszabadításához. Ez a legsürgősebb feladat.” S egyúttal leszögezte: „Az új magyar külpolitikának véleményünk szerint arra kell igazodnia, hogy békés jószomszédi viszonyt teremtsen a környező demokratikus államokkal, hogy építsen Teheránra, a demokratikus nagyhatalmak közötti meg egyezésre, barátságot keressen a demokratikus nagyhatalmakkal, a Szovjetunióval, továbbá az Amerikai Egyesült Államokkal.”¹⁵ „Mi szociáldemokraták – mondotta Takács Ferenc – büszke örömmel járulunk hozzá ahhoz, hogy az új magyar hadsereg együtt harcoljon a vitéz Vörös Hadsereggel és segítse kiverni a német bitorlókat ebből az országból és segítse leverni Szálasi bandáit.”¹⁶

A kormányprogram, illetve „Nyilatkozat” feletti vitában az NPP vezérszónoka Hegyesi János is azt hangsúlyozta „... míg országunk ellenségeivel végleg le nem számoltunk, addig nincs biztonságban semmiféle vitézkedésünk. Ez az első feladat. Ha tehát ez az első feladat akkor kötelessége mindnyájunknak, hogy a győzelmes Vörös Hadsereg mellett válllvetve kiűzzük hazánkból az ellenséget, megteremtjük az igazságos békét és azután meginduljunk a békés fejlődés útján.”¹⁷ „Mindenképpen arra kell törekednünk – mondotta Leitner Jenő a PDP képviselőjében – hogy a győztes Vörös Hadsereg baráti és segítő jobbát megragadva, válllvetve harcoljunk a német elnyomók zsarnoksága ellen ... hogy a nácik és bérenceik alávalóságát, országunk romlásba döntését és javaink elpusztítását megtorolhassuk és, hogy kiűzhessük őket az országnak még a kezükben lévő csekély részéből.”¹⁸ Végül a program feletti vitában

---

¹³ Uo. 23.

¹⁴ Uo. 11.

¹⁵ Uo. 13-14.

¹⁶ Uo. 17.

¹⁷ Uo. 29.

¹⁸ Uo. 31.

Oszip István a szakszervezetek nevében leszögezte: „... *egy felszabadulásunk van: megtisztítani Magyarországot a náci bandáktól és aljas pribékjeiktől.*”¹⁹

Az INK első minisztertanácsi ülésén, december 23-án Miklós Béla miniszterelnök megnyitó és üdvözlő szavai után a feladatokat illetően a következő sorrendet állította fel: „*Legsürgősebb ezek között a szovjet kormánynak a kormány megalakítását bejelenteni és annak elismerését kérni... ezután következik a fegyverszünet megkötésére vonatkozó elvi kérdés eldöntése és egy delegáció összeállítása... Természetesnek tartom, hogy a fegyverszünettel egyidejűleg a hadsereg felállításának kérdése és a hadüzenet a németek ellen ugyancsak rendeződjék.*”²⁰ A miniszterelnök előterjesztését élénk vita követte, majd Gyöngyösi János külügyminiszter kapott megbízást, a szovjet kormánynak küldendő jegyzék megfogalmazására. A beterjesztett dokumentumot a kormány változtatás nélkül elfogadta. A jegyzék tájékoztatta a szovjet kormányt, hogy demokratikus alapon, széles szervezeti összefogásból létesült Debrecenben Ideiglenes Magyar Nemzetgyűlés, amely a magyar nép egyetlen törvényes képviselői szerve, s ez megalakította egyúttal az INK-t is. „*Az Ideiglenes Nemzeti Kormány legsürgősebb feladatának tekinti, hogy szakít az eddigi német szövetséggel s haladéktalanul fegyverszünetet köt a Szovjetunióval s a vele szövetséges hatalmakkal, melyekkel Magyarország hadiállapotban van.*” Ehhez kérte a kormány, hogy közöljék vele a fegyverszüneti feltételeket. „*Szükségesnek tartja azonban az Ideiglenes Nemzeti Kormány – folytatódott a jegyzék – már most kifejezésre juttatni a magyar népnek azt az eltökélt szándékát, hogy hadat üzenve Németországnak a Szovjetunió hadseregével és a többi demokratikus nemzettel együtt fegyveres erővel óhajt hozzájárulni a hitlerizmus megsemmisítéséhez és jóvá akarja tenni azokat a hibákat, melyeket az előző kormányok a Szovjetunió és más szabadságszerető népek ellen elkövettek.*”²¹ Az INK első hivatalos külpolitikai lépése tehát követte a „*Szózatban*”, illetve a kormány-nyilatkozatban megfogalmazott követeléseket, kormányzati lépéseket.

A fegyverszüneti küldöttség összetétele körül is némi vita bontakozott, így a végleges állásfoglalás – sorozatos konzultációk után – 23-án este alakult ki. Erre Balogh István államtitkár a küldöttség egyik tagja így emlékezett vissza: „*1944. december 23-án este, vacsora után, a szovjetek által bemutatott filmelőadásról hívtak ki a mellettem ülő Erdei (Ferenc) miniszterrel együtt azért, hogy a minisztertanácsnak újra össze kell ülni egy kérdés eldöntésére. Ugyanis délelőtt úgy döntött a minisztertanács, hogy a fegyverszüneti bizottság tagjai Nagy Imre, Vörös János és Gyöngyösi János miniszterek lesznek... Közben azonban felmerült, hogy mégse menjen bizottsági tagként egy kommunista, főleg olyan aki Szovjetunióból jött haza. Helyette javasoltak engem, aki nemcsak más, demokratikus pártnak, a kisgazdapártnak a tagja, hanem még hozzá pap is. Ebben döntöttünk 23-án este.*”²²

Az INK december 28-i ülésén Gyöngyösi János külügyminiszter ismertette a

¹⁹ Uo. 32.

²⁰ INK jegyzőkönyvei 83.

²¹ Uo. 93.

²² A visszaemlékezést gyűjtötte és elsőként publikálta KOROM (1981): 460-461.

hadüzenetről szóló kiáltványt, amit a minisztertanács egyhangúlag elfogadott.²³ Ez a dokumentum abból indult ki, hogy a magyar nép által elítélt Németország oldalán folytatott háború „kezdetől fogva” „bűnös” és „törvénytelenül” indított háború volt, ellentétben állt a magyar érdekekkel és hagyományokkal, és „kizárólag német ügyet szolgált.” Ezek után rámutatott arra, hogy „Németország 1944. március 19-én orvul megtámadta és megszállta Magyarországot. A hazánk ellen elkövetett ortámadást Németország betetőzte azzal, hogy 1944. október 15-én fegyveres puccs útján hatalomra juttatta a magyar nemzetből gyűlölt Szálasit, hogy ily módon akadályozza a fegyverszünet megkötését Magyarország és a demokratikus hatalmak között. A németek megfosztották Magyarországot függetlenségétől, sárba taposták a magyar nemzeti szuverenitást, börtönbe vetették és kivégezték a magyar hazafiak ezreit, elrabolták a magyar nemzeti vagyont, kifosztották és feldúlták az országot. A magyar fiatalságot elhurcolták Németországba, a magyar aszsonyokat sáncmunkára kényszerítették, a magyar honvédséget beolvasztották a német hadseregbe és német ügyért véreztetik.” Mindezeket figyelembe véve a határozat leszögezte: „az INK a felhatalmazás alapján, melyet programja megvalósítására az Ideiglenes Nemzetgyűléstől kapott, érvényre juttatja a magyar nép akaratát, semmisnek nyilvánítja a Németországgal kötött szerződéseket, megszakít vele mindennemű kapcsolatot és ezennel hadat üzen Németországnak.” Továbbá határozta el a kormány „az ország összes erőforrásainak mozgósításával” részt vesz a Szovjetunió és szövetségesei oldalán a háborúban az ország teljes függetlenségének a kivívásáért”. Egyben közölte azt is az INK, hogy „fegyverszünet megkötése céljából a Szovjetunió és szövetségesei kormányaihoz fordult.”²⁴

1944. december 28-án, az első külpolitikai lépéssel befejezett tényvé vált Magyarország csatlakozása az antifasiszta nagyhatalmakhoz, s egyúttal megnyílt az út a fegyverszüneti egyezmény megkötéséhez. Magyarország a háború veszteseként azonban arra kényszerült, hogy a győztesek érdekeit lényegében fenntartás nélkül respektálja, s az általuk diktált feltételekkel kössön fegyverszüneti, majd békeszerződést.

A Gyöngyösi János külügyminiszter vezette magyar fegyverszüneti küldöttség (tagjai: Vörös János honvédelmi miniszter, Balogh István miniszterelnökségi államtitkár, velük utazott még beosztottként Tarnay István követségi titkár és Kiss István százados, Mátay Florenc és Szántó Katalin gépíró és Gyöngyösi felesége) a hadüzenet napján, december 28-án indult Debrecenből Moszkvába. A vonaton a magyar delegációval együtt utazott Moszkvába Szuszajkov vezérezredes a 2. Ukrán Front haditanácsának tagja, Puskin követ és Grigorjev követségi titkár is. A küldöttség Románián a Moldvai Szovjet Szocialista Köztársaságon és Ukrajnán keresztül utazva érkezett meg 1945. január 1-én késő este Moszkvába a Kievi pályaudvarra. Ott Dekanozov külügyminiszter-helyettes, Molocskov a külügyminisztérium protokoll-osztályának a vezetője és Kutuzov vezérőrnagy fogadta.²⁵

A küldöttség vezetőjét, Gyöngyösi Jánost, Molotov január 4-én este 10-kor fo-

²³ INK jegyzőkönyvei. 96.

²⁴ Uo. 101-102.

²⁵ KOROM (1981): 501.

gadta, az egyórás megbeszélés lényegében a kapcsolatok felvételét szolgálta, inkább protokoll jellegű volt, mint érdemi. Molotov közölte Gyöngyösivel, hogy a fegyverszüneti tárgyalások feltétele tekintetében a magyar küldöttség legyen türellemmel. A magyar küldöttség több mint két hétig várakozott Moszkvában. Bár január 10-én Gyöngyösi tárgyalt Dekanozov külügyminiszter helyettessel, de érdemi, fegyverszüneti témákról itt sem volt még szó. Hasonlóan Kuznyecov vezérezredes, vezérkari főnökhelyettes is „meghallgatta” Vörös János honvédelmi minisztert az új magyar hadsereg felállítását illetően és a hadifoglyok átadásáról, de érdemi választ ő sem kapott. A küldöttség hosszú várakozásának az volt az oka, hogy a három nagyhatalom december végén megkezdett tárgyalásai a magyar fegyverszünet feltételeiről, s annak végleges megfogalmazása január 18-ig eltartott. A vita közép-pontjában a jóvátétel összege, a SZEB hatásköre és szabályzata állott.²⁶

A Gyöngyösi János külügyminiszter vezette magyar fegyverszüneti küldöttségnek Molotov nyújtotta át 1945. január 18-án – Harriman amerikai nagykövet, illetőleg Balfour angol ügyvivő jelenlétében – a szövetséges hatalmak fegyverszüneti feltételeit. A küldöttség egynapi haladékat kapott a fegyverszüneti feltételek tanulmányozására és az észrevételek megtételére. A másnapi „tárgyaláson” Gyöngyösi külügyminiszter – néhány szövegértelmezési megjegyzésen és a magyar hadifoglyok hazatérésének kérdésén kívül – lényegében csak egyetlen érdemlegesnek minősíthető észrevételt tett. Kérte, a magas jóvátételi összeg csökkentését, s ezzel együtt azt, hogy Magyarország az 1946. január 1-jével kezdődő tíz éven belül teljesíthesse jóvátételi kötelezettségét. Ezt a kérelmet az elnöklő Molotov – az Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselőinek hallgatólagos jóváhagyásával – azzal utasította vissza, hogy „Magyarországnak nem üzent hadat senki. Magyarország hadat üzent a Szovjetunióknak és a szövetségeseinek.”²⁷ Ezzel lényegében be is fejeződtek a „tárgyalások”, anélkül, hogy a tervezet eredeti szövegén bármit is változtattak volna.

A 20 pontból és Függelékéből álló *fegyverszüneti egyezmény* bevezetőjébe a háború elvesztésének elismerését követően annak a leszögezése áll, hogy Magyarország Ideiglenes Kormánya a 3 nagyhatalom kormányának fegyverszüneti feltételeit elfogadja, amelyeket mind a maguk, mind pedig a Magyarországgal háborús viszonyban levő Egyesült Nemzetek nevében kötöttek. Majd felsorolja mindkét fél nevében az aláíró személyeket. Az első pont tényként állapítja meg, hogy Magyarország megszüntette a szövetségeseikkel a háborút, megszakított minden kapcsolatot Németországgal és hadat is üzent neki. Az INK-nak vállalnia kellett a Magyarország területén lévő német fegyveres erők lefegyverzését és hadifogolyként való átadását a szovjet parancsnokságnak, a német hadifoglyok és hadifelszerelések kiszolgáltatását, a német állampolgárok internálását, valamint legalább nyolc, nehézfegyverzettel ellátott gyalogos-hadosztály felállítását és a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság rendelkezésére bocsátását. Ezt a haderőt azonban a Németország elleni hadműveletek befejeződésével le kell szerelni és a Szövetséges Ellenőr-

²⁶ A tárgyalások menetét részletesen ismerteti és elemzi KOROM (1981): 476-498. Lásd még: HAAS György: *Második Trianon*. Tevan Kiadó, 1995. 18-20.

²⁷ KOROM (1981): 501.

ző Bizottság (SZEB) felügyelete alá kell helyezni. Ezen kívül az INK-nak köteleznie kellett magát arra is, hogy az ország területén szabad mozgási lehetőséget biztosít a szovjet és más szövetséges csapatok számára, ha ezt a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság véleménye szerint a hadi helyzet megkívánja, és a csapatszállításokat minden rendelkezésre álló közlekedési eszközzel, a saját költségére elősegíti.

A második pont kimondta: *„Magyarország kötelezi magát, hogy Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia általa, megszállt területeiről visszavonja az összes magyar csapatokat és hivatalnokokat Magyarország 1937. december 31-én fennállott határai mögé, tovább hatályon kívül helyez minden olyan törvényhozási és közigazgatási szabályt, amely az annexióra, vagy pedig Csehszlovák, Jugoszláv és Román területek Magyarországhoz csatolására vonatkozik.”* Ez az 1938. november 2-i első, valamint az 1940. augusztus 30.-i második bécsi döntés érvénytelenítését jelentette. Jellemző módon az egyezmény 19. pontjában ezt újból, azaz végleg megerősítették.

Az INK-nak azonnali hatállyal szabadon kellett bocsátania az összes szövetséges hadifoglyot és internáltat, gondoskodva azok teljes ellátásáról és mielőbbi hazautazásuk feltételiről. De ugyanígy kellett eljárni azokkal a személyekkel kapcsolatban is, akiket az Egyesült Nemzetek javára kifejtett tevékenységükért vagy az Egyesült Nemzetek ügye iránt kinyilvánított rokonszenvük miatt, faji származásuk vagy vallási meggyőződésük miatt őrizetbe vettek. *„Magyarország Kormányának minden szükséges intézkedést megtesz annak biztosítására – írta elő az egyezmény –, hogy a magyar területen lévő összes áttelepített személyek, vagy menekültek – ideértve a zsidókat és a hontalanokat is, – legalább olyan védelemben részesüljenek, mint saját polgárai.”*

A diktátum hatodik pontja a szövetségesek területéről elszállított minden vagyontárgy visszaadásáról, a hetedik a Magyarországon található német hadianyag hadizsákmánykénti átadásáról, a nyolcadik minden német tulajdon zárolásáról, a kilencedik a szövetségesek tulajdonát képező hajók – eddigi állapotukért felelősséget vállalva – átadásáról, a tizedik az összes magyar hajó hadművelleti célra való rendelkezésre bocsátásáról intézkedik. A tizenegyedik pont a szövetséges csapatok és a SZEB tevékenységének ellátásához szükséges mindennemű igény magyar kielégítését írta elő. Az INK-nak *„biztosítani kell az ipari és szállítási vállalatok, a posta, távíró, távbeszélő és rádió, az erőművek, a kisüzemi vállalatok és berendezések, a fűtőanyag és egyéb anyagraktárak felhasználását – írták elő – és munkájuk szabályozását, azoknak az utasításoknak megfelelően, melyeket a fegyverszünet idején a Szövetséges (szovjet) Főparancsnokság, vagy a SZEB ad ki.”*

Külön pont rendelkezett a jóvátételről. Magyarországnak 300 millió amerikai dollárban állapították meg ezt az összeget, melyet 6 év alatt törleszt le árúban (gépekben, folyami hajókban, gabonában, jószágban ... stb.). A jóvátétel összegéből 200 millió a Szovjetuniót, 70 millió Jugoszláviát, 30 millió Csehszlovákiát illette meg. Ezen kívül hazánknak vállalnia kellett, hogy *„megtéríti a károkat és veszteségeket, melyeket a háború más szövetséges államoknak és azok polgárainak okozott. A kártérítés mértéke később nyer megállapítást.”*

A továbbiakban az INK kötelezte magát, hogy magyar területen a szövetsége-

sek és azok polgárainak jogait és érdekeit illetően a háború előtti helyzetet állítja vissza és teljes egészében visszaszolgáltatja azok tulajdonát. Magyarország közre fog működni a háborús bűnösök letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítélkezésben. Ezen túl az INK-nak köteleznie kellett magát, hogy haladéktalanul feloszlatja az összes hitlerbarát vagy más fasiszta politikai, katonai, és katonai jellegű szervezetet, valamint azokat, akik az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát folytatnak. Időszaki sajtótermékek, irodalmi művek kiadása és terjesztése, színelőadások rendezése, rádióállomások, posta, távíró működtetése a SZEB engedélyével történhet. Továbbá az arcvonaltól 50-100 km-re a polgári közigazgatást vissza kellett állítani.

Az egyezmény külön pontban rendelkezett a magyarországi SZEB létesítéséről, amely a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság képviselőjének az elnöksége alatt – az Egyesült Államok és Nagy-Britannia megbízottainak közreműködésével – „szabályozni és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását” a fegyverszünet egész időtartama alatt. Az egyezmény utolsó pontja leszögezte: „A jelen feltételek aláírásának pillanatában hatályba lépnek.”²⁸ Az okmányt Vorosilov marsall írta alá a három nagyhatalom meghatalmazottjaként, az INK megbízásából pedig Gyöngyösi János, Vörös János és Balogh István.

A magyar fegyverszüneti egyezmény rendelkezéseit és követelményeit végigtekintve a történésznek óhatatlanul Sztálin 1945 áprilisában, vagyis néhány héttel az aláírás után tett kijelentése jut eszébe, amit Milovan Dilas visszaemlékezéseiből tudunk, (magyarul 1989-ben jelent meg – I. L.): „Sztálin elmondta, mit tart a folyamatban lévő háború megváltozott természetéről. Ez a háború eltér a múltbéli háborúktól; ha valaki területeket foglal el, ezekre a területekre rákényszeríti a saját társadalmi rendszerét. Ahova a hadserege eljut, ott a saját rendszerének szerez érvényt. Másképp nem is volna lehetséges.”²⁹

A tanulmányt rövid historiográfiai visszatekintéssel kezdve zárásként, illetve befejezésként is idézzünk néhány szakmai állásfoglalást a fegyverszüneti egyezmény értékelését és következményeit tekintve. A levéltári forrásokon nyugvó, első tudományos összefoglalás szerzője Korom Mihály a következőket írja: A fegyverszüneti egyezmény aláírásával „a magyar antifasiszta, demokratikus és hazafias erőknek hosszú hónapok és évek óta folytatott küzdelmét Magyarországnak a hitlerista háborúból való kivonásáért, a demokratikus világkoalíció oldalára történő átállításáért, végül is siker koronázta... Az ideiglenes kormány véget vetett az értelmetlen háborúnak és a fegyverszünet megkötésével megkezdhetette Magyarországnak az 1937-es határai közötti, fokozatosan teljessé váló, független, demokratikus és békeszerető államkénti újjászervezését. Ez a fegyverszüneti egyezmény leglényegesebb eredménye.”³⁰ „Az azonnal hatályba lépett fegyverszüneti megállapodás Magyarországot elvileg szuverén államnak ismerte el, de a szuverenitás gyakorlati alkalmazását illetőleg érvényesítését a nemzetközi előírások alapján életrehívott és

²⁸ INK jegyzőkönyvei. 162-169.

²⁹ Milovan DILAS: *Találkozások Sztálinnal*. Magvető Kiadó, Budapest, 1989. 105.

³⁰ KOROM (1981): 506-509.

törvényesített SZEB működése természetesen erősen korlátozta – állapítja meg Balogh Sándor, az első tudományos alapokra támaszkodó külpolitikai összefoglalás szerzője – *Az a tény viszont, hogy a szövetséges nagyhatalmak a szóbanforgó megállapodást az INK-val kötötték meg, ez utóbbi de facto elismerésének szentesítését jelentette. Ennyiben a fegyverszüneti megállapodás igen jelentős esemény, valóságos külpolitikai határkő volt mind a népi demokratikus Magyarország, mind az INK történetében.*³¹ A legfrissebb gazdaságtörténeti összefoglaló, Bálint József 2013-ban megjelent monográfiája pedig így összegezi: *„A Vörös Hadsereg megszálló státuszát és a antifasiszta koalíció magyar állammal való együttműködését az INK és a szövetséges hatalmak kormányai között 1945. január 20-án megkötött Fegyverszüneti Egyezmény helyezte nemzetközi jogi alapokra. Az egyezmény részét képezte a magyar-szovjet viszony jogi kereteinek definiálása perspektivikusan a Békeszerződés megkötéséig. Ebben nyert megfogalmazást Magyarország kötelezettsége az országot megszálló VH seregtesteknek ellátásával és elhelyezésével kapcsolatban, továbbá ezen dokumentumban határozták meg Magyarország jóvátételi kötelezettségét is... hogy a VH Magyarország megszállása idején milyen és mekkora anyagi támogatást vett igénybe a magyar gazdaság javaiból, részben a kezdeti egyoldalú elkobzásokkal, lefoglalásokkal, részben a Fegyverszüneti Egyezményben az INK által vállalt kormánykötelezettség alapján átadott javak értékét – tehát a VH ellátására fordított magyar javakat az 1947. évi párizsi Békeszerződés révén beállt békeállapotig, valamint a jóvátételi kötelezettség keretében átadott javakat – olyan tőke kivonásnak tekinteni, amely részét képezi Magyarország második világháborús vagyonszerzésének. Ennek összegszerűségét azonban nem tudom megbecsülni, mivel a teljes összeg megközelítőleg pontos megállapításához további kutatások szükségesek.*³²

Véleményem röviden a következő: A SZEB-nek K. J. Vorosilov marsall – Sztálin egyik legközelebbi munkatársa és kevés barátainak egyike – lett az elnöke. Magyarország további sorsának alakításában így a Szovjetunió lett a döntő szó. A fegyverszüneti egyezmény alapján létrejött SZEB igen széles hatáskörrel rendelkezett. A feltétel nélküli megadás elve alapján kötött fegyverszüneti egyezmény értelmében természetesen „*kézben tartotta*” a külpolitikát, de utasíthatott fontos belpolitikai kérdésekben is. Így nemcsak az ország szuverenitását korlátozta, hanem az INK és az azt követő magyar kormányok politikáját is erősen befolyásolta.

³¹ BALOGH Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950*. Kossuth Könyvkiadó, 1988. 20.

³² BÁLINT József: *Magyarország nemzeti vagyonszerzése 1941-1947*. Agroiinform Kiadó, 2013. 282-284.